

ТРАНЗИЦИЈА И ЕКОНОМСКИ КРИМИНАЛ

ТРАНЗИЦИЈА И ЕКОНОМСКИ КРИМИНАЛ

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК РАДОВА

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Београд, 2013

ТРАНЗИЦИЈА И ЕКОНОМСКИ КРИМИНАЛ

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК РАДОВА

Издавач

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Београд, Цара Душана 196 (Земун)

За издавача

проф. др ГОРАН МИЛОШЕВИЋ
декан Академије

Главни и одговорни уредник

проф. др СРЂАН МИЛАШИНОВИЋ

Рецензенти

проф. др ЖЕЛИМИР КЕШЕТОВИЋ
проф. др ЂОРЂЕ ЂОРЂЕВИЋ

Тираж

100 примерака

Штампа

ЈП „Службени гласник“
Београд

© 2013 Криминалистичко-полицијска академија, Београд

ISBN 978-86-7020-256-6

САДРЖАЈ

Први део ТРАНЗИЦИЈА И ЕКОНОМСКИ КРИМИНАЛ

Срђан Милашиновић, Горан Милошевић, Желимир Кешетовић МЕТОДОЛОШКИ И СОЦИОЕКОНОМСКИ ИЗАЗОВИ У ИСТРАЖИВАЊУ КРИЗА	3
Александар Чудан, Јелена Радовић Стојановић, Ђурица Николић ЗЛОУПОТРЕБА ЦАРИНСКИХ ПОВЛАСТИЦА ОД СТРАНЕ ПУТНИКА У ДРУМСКОМ САОБРАЋАЈУ	25
Горан Амиџић, Милан Глигоријевић, Рената Самарџић, Милан Саламандија ТРГОВИНА ЉУДИМА КАО ОБЛИК ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА	35
Дарко Сенић, Наташа Нешковић, Драган Цветковић ТРАНЗИЦИЈА И ПРИВРЕДНИ КРИМИНАЛИТЕТ	47
Весна Анђелић-Николенџић, Мирјана Стојов, Драгослава Мићовић, Ирена Павловић ИДИОМИ И КОЛОКАЦИЈЕ У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ ВЕЗАНИ ЗА НОВАЦ, БОГАТСТВО, ФИНАНСИЈЕ, ШТЕДЉИВОСТ И ЕКОНОМИЈУ	63

Други део НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И БЕЗБЕДНОСНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ

Саша Мијалковић, Младен Бајагић ПОЈМОВНО-КАТЕГОРИЈАЛНИ АПАРАТ НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА МЕЂУНАРОДНЕ И ГЛОБАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ	83
--	----

САДРЖАЈ

Марија Поповић, Радослав Гађиновић ИСЦРПЉИВАЊЕ ПРИРОДНИХ РЕСУРСА КАО САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВ БЕЗБЕДНОСТИ	99
Драган Млађан, Предраг Марић, Стево Тубић ПРИМЕНА ПРОЦЕНЕ РИЗИКА У ЗАШТИТИ СТАНОВНИШТВА И ТЕРИТОРИЈЕ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА	113
Дејан Бошковић, Александра Љуштина ФЕНОМЕНОЛОШКА ОБЕЛЕЖЈА УГРОЖАВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ДЕЛАТНОСТ ПОЛИЦИЈЕ У ЊЕНОЈ ЗАШТИТИ.....	133
Петар Чисар, Немања Маринковић ЗНАЧАЈ ИНФОРМАЦИОНЕ БЕЗБЕДНОСТИ ЗА НАЦИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И БЕЗБЕДНОСНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ	151
Марија Благојевић, Зоран Милановић ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ У ФУНКЦИЈИ ИЗГРАДЊЕ КАПАЦИТЕТА СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ	171

ПРЕДГОВОР

Зборник радова под насловом "*Транзиција и економски криминал*" настао је као резултат реализације два интерна научно-истраживачка пројекта Криминалистичко-полицијске академије у Београду. То су:

1. пројекат под насловом "*Транзиција и економски криминал*", који се реализује на основу одлуке Наставно-научног већа Академије 18 број 665/1 од 29.11.2011. године, а одобрен је од стране Министарства унутрашњих послова Републике Србије актом 01 бр. 2080/2011-2 од 28.02.2011. године.
2. пројекат под насловом "*Национална безбедност Републике Србије и безбедносне интеграције*", који се реализује на основу одлуке Наставно-научног већа Академије 18 бр. 662/1 од 29.11.2011. године, а одобрен је од стране Министарства унутрашњих послова Републике Србије актом 01 бр. 2080/2011-2 од 28.02.2011. године; и

У Зборнику су у две тематске целине изложени научни и стручни радови чланова истраживачких тимова наведених пројеката посвећених: економској, политичкој и социјалној трансформацији земаља Централне и Југоисточне Европе у претходној деценији, истраживању узрока и последица социјалне и економске кризе и јављању нових облика угрожавања економске и националне безбедности Републике Србије, методолошким и теоријским оквирима за истраживање савремених социјалних и економских криза у земљама у транзицији, јављању нових облика привредног и високотехнолошког криминала на националном и међународном плану, уочавању и разумевању савремених изазова и претњи националној безбедности Републике Србије, као и проблемима исцрпљивања природних ресурса и угрожавања животне средине.

У Београду,
2013. године

Уредник

МЕТОДОЛОШКИ И СОЦИОЕКОНОМСКИ ИЗАЗОВИ У ИСТРАЖИВАЊУ КРИЗА¹

проф. др Срђан Милашиновић

проф. др Горан Милошевић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

проф. др Желимир Кешетовић

Факултет безбедности Универзитета у Београду

Сажетак: Историја цивилизације у суштини представља непрекинути низ конфликта и периода стабилности и мира, кретања од радикалних ка умереним струјама, од варварства ка прогресу. Традиције либералног учења настајањем и продужавањем глобалне економске кризе још од 2008. године озбиљно су уздрмане, разум постаје слабашан инструмент пред налетима мегакорпоративних компанија жељних нових профита и тржишта, поткопавајући објективне норме владајућег морала. Безбедност планете све је угроженија, па управљање, обликовање и дозирање кризама и катастрофама постаје део потенцијалног дезинтеграционог арсенала којим се тежи освајању других простора, тржишта и значења. Дезоријентисани и разочарани људи, тражећи нова упоришта и системе вредности лако подлежу наметнутим “револуцијама” које потискују разум, истичући конфликтну парадигму која хируршки прецизном методологијом отвара просторе масовне манипулације, ширећи духовну кризу и друштвену патологију. Тако се друштво XXI века налази у континуираном стању неизвесности, слома, подела и параноје, што погодује даљем ширењу насиља и несигурности, па кризни менаџмент остаје као једна од брана глобалне безбедности!

---

¹ Овај рад је резултат реализовања научноистраживачког пројекта под називом *Транзиција и економски криминал*. Пројекат се реализује на основу Одлуке Наставно-научног већа Академије 18 број 665/1 од 29.11.2011, а одобрен је од стране Министарства унутрашњих послова Републике Србије актом 01 бр. 2080/2011-2 од 28.02.2011.

Део рада је саопштен на Међународној научној конференцији „Улога и могућности полиције у обезбеђивању јавне безбедности“ у Риги 2013. године под насловом *Методологија кризног комуницирања и моћ нових технологија као чиниоци безбедности друштва*, аутора З. Јевтовића, С. Милашиновића и М. Бајагића.

Кључне речи: економија, социологија, тржиште, криза, катастрофа, политички контекст, методологија, истраживање.

1. Увод - рационални приступ кризи

Историја људског друштва указује да су људи на различите начине покушавали да спрече, избегну или макар ублаже разне врсте опасних и нежељених ситуација, односно да управљају кризама. Мржња према другима, завист, материјална неједнакост, верска различитост, митови и теорије завере, само су део људског арсенала којим се објашњава разлог због којег је решење проблема требало тражити у конфликтним и сличним ситуацијама. Концепт кризе је током историје еволуирао, развијао се а његова значења су се често мењала док се његова вертикална и хоризонтална експанзија и примена ширила, а шири се и данас великом брзином обухватајући различите ситуације и области друштвеног живота.

Истраживања различитих аспеката криза, катастрофа и сличних догађаја, као и индивидуалне, колективне и организационе реакције на њих у оквиру економских и политичких наука, психологије, социологије, менаџмента и других друштвених наука резултирала су фондом научног знања који је данас неодвојиви део корпуса знања о кризама. Како наводе Urijel Rozental, Mihael Čarls и Pol t'Hart ради се пре свега о следећих пет извора (Rosenthal, Charles and t'Hart:1989).

Балансирање на ивици рата - Један од најзначајних извора у проучавању криза представљају међународни односи. У овој области криза се односи на акутну конфронтацију на ивици рата између две или више земаља. Посматрајући начине поступања учесника у оваквим међународним конфронтацијама из ширег угла кризног менаџмента, аналитичари кризе су проучавали ове догађаје из перспективе промена у међународном систему, његовој структури и обрасцима комуникације.² Други су користили ове напоре као основ да покушају да развију међународни мониторинг и систем раног упозорења.³ Ипак, већина радова у овој области је посвећена анализи понашања кључних актера и доносилаца одлука у странама које су у конфликту, испитујући њихово понашање под стресом, обрасце преговарања и комуникације, као и домаће политичке факторе који утичу на процес доношења одлука.⁴

---

² McClelland, C., "The Acute International Crisis", *World Politics*, 14, 1961, pp.109-128, ; Beal, S.L., *System Analysis of International Crisis*, Washington: University Press of America, 1979; Brecher, M., Wilkenfeld, J., and S.Mosher, *Crises in Twentieth Century*, Oxford: Pergamon Press, 1987, Vol I and II

³ Belden, G.T. "Indications, Warning and Crisis Operations", *International Studies Quarterly*, 21, 1977, pp. 181-198; Andriole, S.J., and R.A.Young, "Towards the Development of an Integrated Crisis Warning System", *Ibid*, pp. 107-150

⁴ George, A.L and R.Smoke, *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice*, New York: Columbia; Snyder, G.H. and P.Diesing, *Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making, and*

Катастрофе - Други значајан извор проучавања криза су анализе катастрофа, посебно са нагласком на развитак и управљање ситуацијама које подразумевају колективни стрес. Ради се о веома широкој лепези догађаја као што су природне катастрофе попут земљотреса, поплава и торнада, оних узрокованих људским фактором као то је попуштање брана, рушење зграда, пожари, судари возова и индустријски акциденти, али и високоризични догађаји као што су нуклеари и акциденти у петрохемијској индустрији. Данас постоји неколико стандардних уџбеника емпиријских истраживања и библиографија које покривају кључна питања из области катастрофа.⁵

Конфликти - Студије друштвених и политичких конфликта су током времена постале веома бројне и тематски доста широке, обухватајући, змеђу осталог и управљање конфликтима. Овде су укључени догађаји као што су државни удар, револуције, демонстрације и побуне у градовима, штрајкови и други сукоби везани за област радних односа, домаћи и међународни тероризам.⁶

Појединци и групе - Следећи дугогодишњу традицију успостављену у психологији, појавиле су се бројне студије о томе како појединци доносе одлуке у кризним ситуацијама. Све оне су засноване на концепту стреса, при чему се он схвата доста широко (као стимулус, као перцептивни феномен и као бихејвиорални одговор). Осим тога, стрес се може посматрати и мерити на различите начине: биофизички, когнитивно-психолошки и интерперсонално-колективно. Постоји тенденција да се ови концепти комбинују када се истражује доношење одлука под стресом.⁷ Однос између стреса и индиви-

---

System Structure in International Crisis, Princeton:Princeton University Press, 1977; Brecher, M., Studies in Crisis Behaviour, New Brunswick:Transaction Books,1978; Holsti, O.R. "Theories of Crisis Decision Making" in Diomacz: New Approaches i History, Theory and Policy, New York:Free Press1979, p.99-136; Gilbert, A.N. and P.G.Lauren, "Crisis Management: An Assesment and Critique", Journal of Conflict Resolution, 24, (1980), pp. 641-664; Lebow, R.,N., Between Peaca and War: The Nature of Internatioal Crisis, Baltimore:John Hopkins University Press, 1980; Roberts, J.M., Decision Making During International Crisis, London:McMillan,1988.

⁵ Dynes,R.R.,Organized Behavior in Disaster, Lexington:Heath, 1974; Quarantelli, E.L., Disaster: Theory and Research, New York:Sage, 1978; Turner, B.A., Man-Made Disaster, London:Wykeham, 1978; Cuny, F.L., Disaster and Development, New York:Oxford University Press, 1983; Drabek, T.E., Huma System Response to Disaster: An Invetory of Sociological Findings, New York:Springer, 1986; Comfort, L.K., Managing Disasters:Strategies and Policy Perspectives, Durham:Duke University Press, 1988.

⁶ Gurr, T.R., Why Man Rebel,Princeton:Princeton University Press, 1970; Gurr, T.R., Hanbook of Political Conflict:Theory and Research, New York:Free Press,1980; Zimmerman, E., Political Violence, Crises and Revolutions: Theories and Research, Boston:Hall,1983; Schmid, A.P., Jongman, A.J. et al. Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases and Literature, Amsterdam: North-Holland, 1988.

⁷ Lazarus, R.S., *Psychological Stress and the Coping Process*, New York:McGraw-Hill, 1966; Holsti, O.R., *Crisis, Escalation,War*, Montreal:McGill-Queens University Press,1972; Janis,L.J. and L.Mann,*Decision Making:A Psychological Analysis of Conflicts, Choice, and Commitment*, New York:Free Press, 1977.

дуалног понашања у доношењу одлука и решавању проблема испитивано је на различитим појединцима у разним ситуацијама, укључујући хируршке пацијенте, војнике у борби и политичке лидере током политичких криза.⁸ Ова истраживања као и она изведена у лабораторијским условима резултирала су мноштвом студија које указују на различите међусобне утицаје и дају одређене предлоге и препоруке. Но заједнички заључак је да висок ниво стреса неповољно утиче на способност доношења одлука и прављење рационалног и исправног избора између више могућих алтернатива. Слични закључци важе и за понашање малих група у кризним околностима.

Организације и корпорације - Под утицајем економске кризе у касним седамдесетим и раним осамдесетим годинама прошлог века, развила се литература о пропадању корпорација, ограничењу трошкова и организационим промена под притиском различитих интерних и екстерних фактора. Аутори истражују ефекте утрашњих и спољашњих извора невоља и стресова и начин на који они погађају структуру ауторитета, токове комуникације, задовољство послом и квалитет обављања посла организације и њених чланова.⁹

На основу наведених теоријских извора данас се у свету интензивно развија истраживање криза, а кризни менаџмент је постао предмет истраживања на бројним факултетима и научним институтима у великом броју земаља. Кризе и начини да се њима управља значајни су и као предмет теоријског интересовања. Управљање кризама и конфликтима представља изазов и за теорију, с обзиром да научници, чије су концизне и уређене теорије засноване на "нормалним" околностима и окружењу, нису навикли да се баве појавама и догађајима који одступају од нормале. Упркос томе, људска мисао о кризама је еволуирала тако да је схватање катастрофе и разарања као бојје казне уступило место рационалном-научном објашњењу узрока, образаца и карактеристика криза. О томе говори и чињеница да је истраживање криза у свету данас веома развијено.¹⁰ Кризни менаџмент као

---

⁸ Grinker, R.R. and J.P.Spiegel, J.P., *Men Under Stress*, Philadelphia, Blakiston, 1945; Wiegele, T.C., "Decision Making in an International Crisis: Some Biological Factors", *International Studies Quarterly*, 17, (1973), pp.295-335; Holbrook, M.B. and Ryan, M.J., "Modeling Decision-Specific

⁹ Milburn, T.W., Schuler, R.S. and K.H. Watman, "Organizational Crisis, Part I: Definition and Conceptualization", *Human Relations*, 36, (1983), pp. 1141-1160; Milburn T.W. et al., "Organizational Crisis, Part II: Strategies and Responses" *Human Relations*, 36, (1983), pp.1161-1180; Cameron, K.S., Km, M.U., and D.A.Whetten, "Organizational Effects of Decline and Turbulence", *Administrative Science Quarterly*, 32, (1987), pp.222-240; Koberg, C.S., "Resources Scarcity, Environmental Uncertainty and Adaptive Organizational Behavior", *Academy of Management Journal*, 30, (1987), pp. 798-807.

¹⁰ Кризни менаџмент, Друштвени сукоби и управљање кризама (Conflict studies, Conflict Analysis – SAD, Велика Британија, Теорије криза и конфликта, Социологија криза и конфликта - Русија) је научна дисциплина која се изучава на великом броју универзитета безбедносних и хуманистичких наука у свету. У непосредном окружењу Републике Србије, поменута дисциплина се изучава на Загребачком Универзитету, Универзитету на Приморском – Словенија, Универзитету у Сарајеву, Универзитету Кирил и Методије Скопље – Филозофски факултет. О

теоријско-сазнајна дисциплина је од посебног значаја за разумевање савремених процеса и догађања у свету, посебно са становишта наука о економији, социологији, безбедности, институција социјалне контроле, али и хуманих професија уопште. Непредвиђеност и ескалација различитих облика друштвених криза и конфликта (од ратних до класних и расних) након окончања блоковске поделе света почетком деведесетих година прошлог века - како у земљама у транзицији тако и у земљама трећег и четвртог света - додатно је определила хуманистички настројену јавност на другачији приступ у изучавању и разрешавању унутар друштвених и међудржавних криза и конфликта. Поред низа националних и међународних научних института дошло је до снажног развоја непрофитног сектора који се на различитим нивоима општости и специјализованости почео занимати за проблеме истраживања мира и разрешавање криза и конфликта свих типова, од пословних и породичних до међудржавних, етничких и верских.¹¹

Истини за вољу треба рећи да се и у развијеном свету још увек трага за адекватним теоријским оквиром за истраживање криза. Развој теоријског и концептуалног оквира подразумева потребу да се истраживачи помере од

значају дисциплине говори и велики број међународних и националних Института који се баве проблематиком друштвених криза и конфликта и њиховим разрешавањем, од којих су најпознатији: Центар за истраживање проблема разрешавања сукоба (Center for Research on Conflict Resolution), у оквиру Мичигенског универзитета. Институт УН за истраживање и разрешавања сукоба (UNITAR). Центар за анализу сукоба Енглеска; Институт за истраживање сукоба у Ослу; Канадски институт за истраживање мира; Фински Институт за истраживање мира; док од међу најзначајнијим два међународна института: Штокхолмски институт за истраживање мира SIPRI, који се бави документационо-аналитичким истраживањима, и Међународни институт за мир у Бечу, који је основан уз подршку СССР и других источноевропских држава. Међу значајним организацијама издвајају се Међународно удружење за истраживање мира (IPRA) у Groningenу; Међународно удружење за истраживање мира у Филадельфији и други. Милашинович, С., Кешетовић, Ж., *Кризни менаџмент*, Криминалистичко полицијска академија, Београд, 2009.

¹¹ У непрофитном сектору су посебно значајне следеће организације: Center for Information Technology and Dispute Resolution pri Univerzitetu Masacuset; Conflict Management Group (CMG) основане при америчком Универзитету Харвард; Fund for Peace, SAD; INCORE-а, организација-носиоца иницијативе за решавање конфликта и етничка питања (*Initiative on Conflict Resolution and Ethnicity*) основана од стране Универзитета у Алстери и Универзитета Уједињених нација; Professors World Peace Academy непрофитна образовна организација посвећена припреми мировних активиста за мировне мисије широм света са филијалама у преко 100 земаља света. PWPA објављује студије о проблематици решавања конфликта и редовно издаје утицајан часопис *International Journal on World Peace*; International Crisis Group (ICG); Men's International Peace Exchange; Peace Action, SAD; Peace On Earth Foundation's; Peace Brigades International (PBI); PeaceLink Italia, PeaceQuest; Transnational Foundation for Peace and Future Research, Švedska; Милашинович, С., Кешетовић, Ж., *Кризни менаџмент*, Криминалистичко полицијска академија, Београд, 2009.

једноставних модела који снабдевају менаџере стандардизованим чек листама са информацијама о томе шта треба да ураде пре, током и након кризе, ка дескриптивним моделима који развијају и/или тестирају облике, концепте и теорије управљања кризама са циљем да утврде како и зашто су одређени покушаји управљања кризама били успешни и ефективни.

2. Криза као проблем за теорију

Кризни менаџмент као наука је још увек у развоју добрим делом због тешкоћа у мерењу, стандардизацији и компарацији кризних ситуација. Поред недостатка генералне сагласности о мерама и лексцици у кризном менаџменту, многе организације су невоље да објаве информације о структуралним слабостима менаџмента. Постоје реалне животне санкције - на пример правне и тржишне - које делују против актуелних трендова транспарентности и одговорности.

У основи истраживач криза се суочава са истим методолошким проблемима као и истраживачи у свим областима истраживања бихејвиоралних и друштвених наука. Међутим, сама кризна ситуација или ствара нове и специфичне или увећава стандарде и већ познате проблеме са којима истраживач мора да се бори. (Killitn, 1956). Основни алати у истраживању криза и катастрофа - теорија, радне хипотезе, одговарајући дизајн истраживања, план за избор случајева за истраживачку студију, стратегија за прикупљање података или документовање запажања, и начин да се схвати значење прикупљеног материјала - су, мање више, препознатљиви и слични су онима који се користе у свим друштвеним наукама.

Основна разлика у истраживању криза у односу на истраживања других феномена је пре свега у контексту у коме се она спроводе (Mileti,1987:69; Taylor,1978:276). Што су веће разлике између нормалног стања и свакодневног контекста у коме се остала истраживања у друштвеним наукама одвијају и кризног контекста, то су већи и изазови за истраживаче (Stallings, 2002b:21–22). Ово практично значи да се истраживања обављена током периода акутне кризе суочавају са изазовима којих нема током фаза пре саме кризе (ублажавање и припреме), односно након што је криза прошла (у каснијим стадијумима опоравка од протекле кризе).

Суштину разлике између "нормалних", односно истраживања у свакодневним условима и истраживања у кризним условима Stalling своди на:

- (1) време, то јест кад започиње процес посматрања или прикупљања података и другог материјала у односу на почетак кризе/катастрофе;
- (2) приступ, што се односи на иницијалне контакте истраживача са актерима које треба интервјуисати, испитаницима у истраживању и онима који поседују документе или друге релевантне материјале; и

(3) генерализибилност, или оно што Killian назив способност да се извуку ваљани закључци из студија криза и катастрофа (Killian,2002:56).

Док за многе од ових проблема постоје само парцијална решења, триангулација, одређених образаца у истраживањима у којима се користе различите методе у истраживањима криза може дати валидне закључке. Наравно да су три наведене димензије међусобно повезане: способност да се уопштавају налази из истраживања појединих криза и катастрофа је директно погођена успешним решавањем проблема тајминга и приступа, док је приступ релевантним актерима повезан са питањима временске димензије. (Stallings, 2007:56)

Проблем у истраживању криза настаје и због непобитне реалности да строгост научног метода није увек применљива у кризним ситуацијама. Она се не уклапа у, према Karlu Poperu општеприхваћене критеријуме за класификавање неке активности као научне. Поред саме сложености (и, донекле, неодређености) концепта кризе и катастрофа постоје још два веома значајна отежавајућа фактора која научно изучавање ових феномена чине скоро немогућом мисијом, а о којима говоре Bertrand Robert и Kris Lajta (Robert and Lajtha, 2002).

Прва група фактора садржајно указује на следеће:

- криза је догађај који је релативно редак. Услед тога, многи облици нумеричке валидације или статистичког приступа су, самим тим, знатно теже применљиви;
- криза је догађај који се не може репродуковати. Свака кризна ситуација је јединствена. Идеја о могућности односно способности да се догађај репродукује у експерименталним условима није валидна. У том смислу није могуће спроводити сукцесивне тестове и испитивање хипотеза заснованих на идентичном искуству;
- у постојећим и предложеним теоријама се не може открити грешка. Нико не може без сумње доказати да би различито поступање са једном кризом имало различит (прихватљивији) резултат;
- није сигурно да би стварно животно искуство наликовало оном описаном у научном моделу. Фабриковане кризе је немогуће тестирати у стварности;
- експериментисање на живим субјектима не постоји као опција. Из очигледних етичких разлога није могуће подметнути експлозију у индустријско постројење или покренути биолошки напад, да би се измерили ефекти различитих одговора на ове догађаје; и
- цена експеримента је неприхватљива. Када улози укључују људске животе и велики утицај на социјалну инфраструктуру експериментисање је просто незамисливо.

Друга група фактора указује да је истраживачима ретко омогућено и допуштено да буду сведоци кризе из прве руке.

- веома је мали број доносилаца одлука који су спремни да истраживачима отворе своја врата и дозволе им да посматрају и пишу о томе како они управљају кризом. Када је кризна ситуација у својој акутној фази тзв. чисти истраживачи криза се не позивају у кризни командни центар.
- и када су позвани истраживачи имају тенденцију да преиспитују менаџерске моделе и уверења. Они имају низ неугодних питања, док менаџери желе непосредне савете за акцију („позвао сам те да ми даш решење, не да ми постављаш питања“). И онда их више не позивају...
- у фази прикупљања повратних информација расположиве информације су делимичне и искривљене. Игре око моћи (power play), потенцијалне правне реперкусије и сл. могу узроковати недостатак или контаминацију информација
- као сведоци експерти, истраживачи могу бити приморани да одговарају на питања државних органа (анкетних одбора, судова итд.) о начину на који се управљало кризом и о квалитету кризних припрема, што може имати импликације на чланове кризног тима и одговорност компаније односно организације погођене кризом.
- парадоксално, преткризне фазе кризе су доступније истраживачима јер ту има мање баријера. Међутим, веома мало организација је заинтересовано за ову фазу кризног менаџмента.

На основу изложеног могуће је схватити зашто постоји релативно мали број истраживача у области истраживања криза и кризног менаџмента.

3. Етичка димензија истраживања криза

Етички проблеми су пратилац сваког истраживања и односе се на последице акција истраживача током и након кризе, током истраживачког процеса, али и након што је истраживање формално завршено. Најзначајња питања тичу се различитих облика утицаја прикупљања података на животе испитиваних субјеката.

Етички стандард за истраживаче (и за универзитете IRB¹²) се може изразити фразом “Не учини нажао” (Babbie, 1995:449–450). Међутим, током кризне ситуације истраживачи упадају у животе људи у најгорим могућим

---

¹² Институционални надзорни одбор (Institutional review board - IRB), такође познат и као Независни етички комитет (Independent ethics committee -IEC) или Етички надзорни одбор (Ethical review board - ERB) је тело које је формално образовано да одобрава, прети и надзире биомедицинска и бихавиорална истраживања у која су укључени људи. У САД су нормативним решењима Управе за храну и лекове (Food and Drug Administration - FDA) и Министарства здравља (Department of Health and Human Services) овластили IRB да одобравају, захтевају промене у планираним истраживањима, пре одобравања или да забране истраживања. IRB су одговорни за критички увид у истраживања која укључују људске субјекте.

моментима. Поставља се питање њихових посебних одговорности које имају приликом интервјуисања људи који су изгубили своје најближе, остали без крова над главом и своје имовине, или кад посматрају појединце и службе који непосредно реагују на кризну ситуацију и покушавају да њоме управљају.

Међу истраживачима се обично ово сматра оправданим јер је неопходно за стицање знања које се може користити да се смање патње људи и побољшају кризни одговори у будућности. Физичка, психолошка и емоционална цена овог истраживања се различито распоређује на субјекте.¹³ Ту се постављају дилеме како дубоко ићи и притискати жртве криза са питањима, да ли нека треба избегавати, да ли у случају поплаве емоција прекинути или наставити интервју и да ли касније пробати да се он настави, да ли да се истраживачи прихвате учешћа у неким задацима кризног одговора ако их припадници надлежних служби замоле, а то нема ко други да уради итд?

Друга врста проблема настаје онда када истраживачи прикупе податке, информације и документе за којиме су трагали. Једно питање се односи на поверљивост. Након што су субјекте уверили да ће њихове изјаве и коментари остати поверљиви, да ли ће истраживачи и одржати то обећање? У презентацији резултата жртва се може навести помоћу неколико карактеристика које описују њен социални статус (“29-годишња самохрана мајка четворо деце која је остала без дома”), али како прикрити идентитет и сачувати поверљивост запажања градоначелника или носоца јавне функције када се презентирани подаци односе на њихово поступање током кризе? У земљама попут САД судови не познају податке до којих су дошли истраживачи од својих субјеката као облик “привилеговане комуникације,” као у случају свештника и адвоката. (Babbie,1995:451). Шта истраживачи могу обећати интервјуисанима о томе шта ће бити са њиховим запажањима и ко ће касније имати приступ тим документима?

У већини расправа о истраживачкој етици полази се од тога да истраживачи настоје да задрже неутралну или непристрасну позицију, макар кад је реч о њима у истраживачкој улози. Међутим, искушење да стану на нечију страну код истраживача криза и катастрофа је посебно велико. Ова дилема, наравно, није јединствена само за истраживања катастрофа, већ је присутна и, на пример, у студијама социјалних проблема и девијантног понашања.

Патња жртва криза су упечатљива. Емотивно испричана сведочења жртва често, имплицитно или експлицитно, упућују на грешке и пропусте у

---

¹³ Ово наравно не значи да и сами истраживачи не плаћају цену истраживања будући да су сведоци људске патње и физичког уништења непосредно након удара катастрофе. Кључна је разлика у томе да је у случају истраживача то резултат њихове свесне одлуке да се изложе последицама катастрофе, а за њихове испитанике није. Док се истраживачи могу вратити нормалном животу у року од пар дана, погођени катастрофом ће дуго времена живети са њеним последицама. Неретко и до краја живота.

поступању релеватних организација задужених за кризно поступање, као и на предаторску праксу локалних, националних и међународних званичника и организација. У овом контексту је велико искушење да на поглед на кризу утичу саосећајне приче жртава у контрасту са безосећајним виђењем бирократа, нарочито с обзиром на померање фокуса истраживања на рањиве категорије становништва у кризама (децу, старије, жене и сиромашне). Међутим, стајање на једну страну не мења циљ истраживања који је, као и у свим друштвеним наукама, схватање света који нас окружује кроз проналажење образаца, правилности и развоја појава. Да би се тај циљ остварио речи и изјаве испитаника се морају третирати као "подаци" које треба тумачити, односно разумети, а не као објективни одраз стварности. Ово се односи на све субјекте без обзира на њихову локацију и позицију у друштвеној хијерархији, или посебне околности у којима су били у катастрофи.

Истраживачки допринос знању о кризама и смањењу људске патње је већи уколико се истраживачи дистанцирају од догађаја него ако се укључе у њих током истраживања. Надмоћност овакве истраживачке позиције је у јасној укупној слици догађаја која се може добити на тај начин. Истовремено то не значи искључивање учешћа у догађају у другим аспектима професионалног живота, односно у приватном животу, мада то није сасвим лако разграничити.¹⁴

Етички проблеми везани за истраживање криза су још видљивији у догађајима који су постали спорни у политичком смислу. Оптуживања, сумње и показивање прстом чине да је истраживач у одређеном смислу уочљивији за све укључене стране, како у фази прикупљања података тако и касније.

У тренутку када су обављени интервјуи, прикупљени подаци и прибављени документи пред истраживачем се могу појавити најозбиљније етичке дилеме од којих се кључна односи на одржање обећања о поверљивости које је дато испитаницима, а понекад може имати и правне последице. Тако Tierney описује искуство неколико истраживача које је компанија Еххон тужила у вези са њиховим истраживањем након изливања нафте са танкера Еххон

---

¹⁴ Још је Max Weber указивао да личне вредности истраживача утичу на избор теме истраживања и да не само да у друштвеним наукама практични проблеми покрећу истраживања, већ и да практични проблеми настају из персоналних вредности истраживача. Но, он указује да научно објективност није исто што и морална индиферентност. Али методи истраживања друштвеним наукама, без обзира да ли се примењују на истраживање катастрофа или неку другу тему, неће произвести емпиријске резултате који ће указати на "исправни" правац деловања. (Weber,1949). На овом трагу Gusfield наводи да истраживања у друштвеним наукама не могу да реше друштвене проблеме нити да реше моралне и политичке конфликти. Пре је реч о томе да резултати истраживања проширују наше разумевање алтернативних интерпретација догађаја и избора могућих решења. Када ови избори укључују препоруке о томе шта треба урадити у вези катастрофа, тада су у њих укључене и личне вредности и веровања истраживача. Док год је ово јасно како истраживачима, тако и осталима, одржава се граница између укључености и дистанцираности од догађаја. (Gusfield,1984:48)

Valdez на Аљаски које је изазвало једну од највећих еколошких катастрофа у историји. Она, такође, наводи пораст SLAPP парница (Стратешка парница против учешћа јавности - "стратегички лавсуитс агаинст публиц партиципацион") чија је намера била да се критичари застраше, ућуткају и финансијски оптерете. (Tierney, 2002b:356–357). У средишту ових правних спорова је приступ истраживачким подацима укључујући и идентитет испитаника. Нема сагласности међу истраживачима да ли је уопште могуће заштити идентитет испитаника и да ли је исправно тако нешто етички обећати, с обзиром на актуелну легалну климу, а особито након догађаја у Сједињеним Америчким Државама од једанаестог септембра, када долази до померања границе приватности и проширења овлашења државних органа.

Организације настоје не само да управљају својим јавним имиџом већ и начином на који се представљају истраживачима (Tierney, 2002b:359–362) тако да неки истраживачи имају утисак да се, у наведеном контексту, страх субјеката од освете њихових претпостављених у организацији повећао као и да припадници који су на нижим степенима хијерархије у организацији све чешће избегавају истраживаче којима онда остаје визија и слика приче коју дају они са командних позиција. Приступ кризним оперативним центрима у којима истраживачи могу посматрати операције из прве руке и остварити иницијалне контакте за касније интервијуге и прикупити тренутне документе постао је знатно отежан.

Од руководица истраживања се пре прикупљања података тражи уверавање да ће резултати пројекта донети практичне користи, писани опис пројекта са јасним указивањем да је учешће у истраживању добровољно, штампан и потписан образац за сагласност и детаљан опис начина на који ће се поступати и руковати са прикупљеним подацима, како ће се они чувати и коме ће (и под којим условима) бити доступни. Режим претходног одобрења може померити време почетка истраживања што у кризним ситуацијама може имати последице јер су неке појаве и реакције неухватљиве и тренутне.

4. Политичка, економска и менаџерска моћ у истраживању криза

У „модерном контексту“ појава и догађаја само означавање одређених социјалних или економских околности или конкретног догађаја термином "криза" постаје политички акт.¹⁵ Самим тим то више није рутински бирократски посао, већ изазов за политичке лидере и највише руководиоце. Када друштво или неке његове кључне институције западну у озбиљну кризу очи

¹⁵ Тако се, примера ради, у време социјализма говорило о кризама само у западним земљама, а социјалистичке земље су имале "пролазне тешкоће". Слично томе раднички штрајкови еуфемистички називани "обуставама рада".

јавности су упрте у лидере (председнике, премијере, градоначелнике и друге званичнике) од којих се очекује да уклоне претњу или барем минимизују штету. Истовремено, настаје политички ривалитет између различитих актера око интерпретације догађаја који се брзо смењују. У свакодневном животу у неким ситуацијама је кристално јасно да је реч о кризи, док су други догађаји свакако дискутабилни, али се по облицима испољавања уклапају у изложени концепт развоја кризе.

Кризе најчешће дају одрешене руке политичарима и повећавају њихов легитимитет, али то не може да траје предуго. У тренутку озбиљне кризе поглед нације усмерен је ка политичким лидерима. Често успешно решавање кризе од њих прави државнике, а неуспех их уклања са политичке сцене. Иза председника Џимија Картера је 1979. стао највећи део америчког народа подржавајући га у напорима да ослободи таоце из америчке амбасаде у Техерану које су држали радикални студенти присталице имама Хомеинија. Након укупно 444 дана заточеништва и 11 месеци неуспешних акција, он је глатко изгубио на изборима од Роналда Регана. Грађани траже резултате и кажњавају неуспех.

Финално разрешавање сваке озбиљне кризе подразумева и неку општу сагласност о питањима њезиних узрока, те о кривици и одговорности појединих њених актера. Након што је оперативни део суочавања с кризом завршен, настаје својеврсна битка за значења, односно тумачења протеклог догађаја те места и улоге појединих актера, лидера и њихових организација у протеклој кризи у којој су потребна сасвим друкчија знања и вештине од оних које је подразумевао оперативни део кризе. О исходу те битке, односно о томе ко ће бити и у којој мери проглашен кривим за настанак кризе или за некомпетентно суочавање с њом зависе судбине политичких лидера, највиших административних дужносника или менаџера који су на врху управљачке лествице у корпорацијама, као и репутација, кредибилитет и легитимитет организација и агенција на чијем се челу они налазе. Ваља нагласити да овде, као и често у животу, сама истина и чињенице нису од пресудне важности, већ се у првом реду ради о тумачењу, односно интерпретацији чињеница и њихову смештању у различите значењске контексте. Стварност не дефинишу они који је најбоље познају него они који њоме управљају. Није, наиме, од пресудне важности је ли неко заиста радио добро или лоше свој посао за који је компетентан, одговоран и плаћен, него како и колико је успео обликовати значење и тумачење протеклих догађаја и своје место и улогу у њима.

Дакле, на крају кризе нужно се спроводи процес утврђивања одговорности који није увек само начин за завршетак кризе, него он такође може и продужити њен животни век, и преобразити перцепцију саме кризе, како њезиних узрока и тока, тако и њених последица. У многим случајевима кризом покренути процеси утврђивања одговорности производе праву кризу

после кризе у којој се постављају тешка питања о владању, руковођењу и способности. Наиме, ти процеси подижу и премештају почетни скуп догађаја с оперативног нивоа у политичку арену. Оно што је почело као акцидент или серија инцидента, претвара се у “power-play”, то јест у причу о моћи, компетентности, руковођењу и легитимности (или недостатку). (Boin et al. 2010) Осим тога, често може доћи до покретања знатно ширег круга тема и проблема од оних који су повезани са самим иницијалним догађајем.¹⁶

Све изнето се пре свега, односи на кризе које су се реално догодиле и у којима су актери заиста и чинили пропусте будући да успешни примери спречавања и ублажавања кризе не привлаче превише пажње. Успех у управљању кризом, наиме, и није догађај ни вест. Тешко је одати некое признање за ствари које се нису догодиле и тешке последице које нису наступиле у медијском окружењу опседнутом проналажењем грешака и у политичкој арени која је оријентисана на тражење криваца пре неголи на похвалу политичара и менаџера. Насупрот томе, када ствари крену лоше, они се суочавају с провалом негативног публицитета и критичког преиспитивања. Ситуација се додатно погоршава и с чињеницом да успех и неуспех процењују лица и стране које су заинтересоване за представљање приче о кризи на посебан начин, у складу са својим партикуларним интересима и ставовима.

Окривљавање другог а и/или скидање одговорности са себе константа је политичког живота у коју су укључени службени државни органи и агенције, поједини државници и политичке странке. Понекад се стиче утисак да налажење жртве, у извесном смислу, чини да се сви осете боље и да након тога сви убрзо могу заборавити шта се догодило и кренути даље.

Напори који се предузимају с циљем обликовања догађаја обично почињу још усред акутне фазе кризе, али оно долази у средиште пажње тек кад се слегне прашина. Ниједан професионални учесник у кризи не може себи да допусти избегавање те игре, тако да веома греше они који безбрижно и самозадовољно мисле да је довољно то што су они добро радили и да њихова дела говоре сама за себе. Уљуљани у лични успех они могу, и то онда када већ буде прекасно, схватити да процес утврђивања одговорности може крити неугодне последице када након оперативног започне политичко управљање кризом.

Давање објашњења о томе што се заправо догодило подразумева тактичку мешавину чињеничних реконструкција, манипулација сликама и извлачења поука. Реконструкција и процењивање сложених епизода управљања доста је тешко у нормалним околностима, а у околностима великих криза готово је немогуће радити тако нешто, а да се не наиђе на јак политички притисак.

---

¹⁶ Тако су, нпр. након урагана Катрина у Њу Орлеансу покренута питања сигурности “обојених” и најсиромашнијих грађана САД-а пред тероризмом и природним катастрофама, односно проблеми економске неправде, сиромаштва, расизма, неосетљивости владе према најрањивијем делу популације и неодговорност према околишту.

Услед своје драматичне и нарушавајуће природе, кризе изазивају питања на која никако није лако дати јасан и једнозначан одговор: Зашто се то догодило? Што је учињено да се то спречи? Шта треба даље чинити?

У наведеном контексту саставни део сваке кризе, посебно на крају, је настојање актера да негирају кризни догађај, да избегавају, уклањају или битно умањују властите одговорности за протекли кризни догађај, односно да покушају да пребаце кривицу на неког другог или барем поделе одговорност. Сви ти покушаји често се означавају синтагмом “игре избегавања одговорности” (eng. blame game), што је термин који се широко и донекле неодређено користи у политичким расправама.¹⁷ Примењујући наведену синтагму на подручје кризног менаџмента, Воин и сарадници наводе да се она односи на интеракцију између учесника који су спремнији да штитите своје себичне интересе пре него да служе заједничком добру. Када се покушаји истраживања криза претворе у игре око одговорности, проналажење истине путем дијалога и расправе губи се пред одбрамбеном рационализацијом (“ми нисмо ништа погрешили”), намерним прећуткивањем и искривљавањем чињеница. Уколико би сви актери кризе (појединци и институције) били потпуно спремни да максимално објективно у искреном и равноправном дијалогу и свестраном анализом чињеница и разменом снаге аргумената (а не аргумената снаге) истраже све аспекте кризног догађаја и деловање сваког појединачног актера с циљем утврђивања њихових учињених пропуста и грешака, па тиме и њихове кривице и одговорности, и прихвате консеквенце тога, онда не би ни било игара око одговорности. То је, међутим, у реалности коју и појединци и институције перципирају и у којој делују пре свега кроз призму својих интереса и позиција моћи, врло редак случај. Наиме, игре око одговорности не догађају се увек и нужно. У неким посткризним контекстима јављају се и облици сарадње који нису опседнути приписивањем кривице или обновом нарушеног имиџа или репутације (Seeger et al, 2005). Такве организације способне су да створе оквир догађаја који појачава мотивацију оних који су погођени кризом и подстиче сарадњу с другима и њихову подршку.

---

¹⁷ Истраживачи у политичким наукама често игре око одговорности схватају као скуп интеракција изабраних политичара и опште јавности или гласача у најширем смислу. Постоје најмање три општа начина на која политичари управљању одговорношћу и кривицом иако их није могуће увек прецизно разграничити. Први је презентацијским стратегијама (оно што Schlenker назива управљањем утисцима – ‘impression management’), тако што се изабирају аргументи да би се минимизирала или избегла кривица, нпр. избор између извинења која треба да умањи одговорност и оправдања које треба да преобрати одговорност у поверење. Други је стратегијским политикама – нпр. избор између политика које подржавају креаторе ризика и оних које подржавају жртве ризика. Трећи начин управљања одговорношћу односи се на агенцијске стратегије, односно избор институционалних аранжмана да се минимизира одговорност као што је рецимо избор између директне контроле и њеног делегирања. (Hood, 2002).

Игра због одговорности укључује интеракцију између две групе учесника – оних који окривљују и окривљених с једне стране, и оних којих пребацују одговорност и оних на које се пребацује одговорност, с друге стране. У политичкој сфери све је засновано на идеји да се политичари, у настојању да добију поверење гласача и избегну кривицу, суочавају у оквиру сваког домена политике с избором да директно преузму контролу или да је повере другима, док гласачи или грађани бирају између похвале или оптуживања оних који у јавној политици имају директну контролу. Уколико се у истрази после кризе открију грешке у спречавању кризног догађаја или реаговању на њега, тада ситуација постаје политички деликатна и изазива две врсте реакција. У центру расправа које нужно уследе у политичкој арени може бити истицање потребе за учењем на грешкама, редефинисањем политике и унапређењем организације у складу с тим или се пак она може концентрисати на питања одговорности и кривице као својеврсни продужетак кризне политике. Та два приступа се често сасвим искључују, иако су у одређеним случајевима могуће и њихове комбинације, односно синергија.

Учење захтева сигурно окружење у којем превладава мотив за напредовањем, а не жеља да се добију бодови или избегну губици, што се тешко постиже када је процес професионалног утврђивања одговорности преплављен политичким играма у којима важе друга правила. Исто важи и за објективно научно истраживање кризних ситуација.

5. Ка методолошком оквиру за истраживање криза

Да би се унапредило наше разумевање криза и кризног менаџмента наука указује на потребу за истраживањем ових друштвених појава. Ова истраживања би обухватала различите области, а посебно би укључила:

- примену теорије хаоса и сложености на кризе и катастрофе;
- позитивистички приступи да би се квантификовали нивои припремљености и реаговања на кризе и катастрофе и помогло у предвиђању инцидента путем моделовања кроз компјутерске симулације;
- феноменолошки приступ да би се истражили ставови и мишљења менаџера у јавном и приватном сектору о управљању кризама и катастрофама; и
- студије случаја ради тестирања модела и концепата који окружују кризни менаџмент.

Овакав истраживачки приступ би требало да обезбедни додатни увид у кризе и доприесе разумевању проблема и промена, што може помоћи, како индустрији тако и јавном сектору да ове инциденте прихвате као део свакодневног живота и почну да се припремају за њих и исте планирају, како би онда када се догоде њима управљали на стратешки и холистички начин, сма-

њујући тиме њихове негативне последице по привреду и друштво. Како се кризе буду умножавале то ће бити све значајнија вештина менаџера и планера да управљају њима како у приватном тако и у јавном сектору.¹⁸

Појавни облици кризе и њихове последице су бројне и зато је веома тешко обликовати универзално схватање кризе и кризног управљања, мада у стручној и научној литератури преовлађује мишљење да постоје различите кризе и, са њима повезано кризно управљање које има неке заједничке елементе као што су угроженост темељних вредности субјекта на кога се криза односи, ограничено време за одлучивање, неизвесност и стрес актера кризног управљања и слично.

За кризе су значајни велики временски притисак и нејасне околности, које захтевају брзо одлучивање надлежних појединаца, органа и установа, при чему процеси доношења и спровођења одлука често захтевају другачије институционалне путеве и повезивања, од уобичајених или прописаних за нормалне, некризне услове, до нових планираних инструмената управљања кризом. На кризу се тесно надовезује феномен кризног управљања и вођења, који се може одредити као обликовање поступака, договора и одлука који утичу на ток кризе, обим, организацију, припреме, мере и распоређивање ресурса за њено савладавање. Кризно управљање и вођење се уобичајено одвија у организационом систему, под притиском масовних медија, у стресним условима и помањкању прецизних информација.

У оквиру Европске академије за кризно управљање и вођење (European Crisis Management Academy), спроведен је истраживачки пројекат Кризно управљање и вођење у Европи (Project Crisis Management Europe). У оквиру овог истраживачког пројекта био је постављен практични циљ: израда јединствене методологије за проучавање управљања и вођења у различитим кризама. Ова методологија би представљала подлогу за израду студија појединих криза и кризног управљања и вођења. У том смислу је обликован Потсетник за проучавање кризног управљања и вођења.

Потсетник је заснован на основном схватању кризе, по коме се она одређује као истинска претња основим вредностима и нормама друштвеног система или његових подсистема. При изради потсетника у методолошком смислу пошло се од когнитивно-институционалног приступа у проучавању криза и кризног управљања и вођења. Когнитивно-институционални приступ се усредсређује на анализу деловања бројних појединаца, група, мрежа и институција у кризи и у том смислу претставља чулно опажање и сазнање способности људи, који се баве са кризом, те групни и институционални оквир, у коме се доносе одлуке. Поред тога, при изради потсетника поштовани су такође и

---

¹⁸ Ричи о овоме говори фокусиран на управљање кризама у туристичкој индустрији али смо уверени да ови налази имају веома широку примену у управљању кризама у свим сферама привредног и друштвеног живота. (Ritchie, 2004)

други релевантни методолошки приступи за израду студија случаја, посебно функционални, системски и симболичко-политички.

Потсетник претставља инструмент за проучавање кризног управљања и вођења и основу за идентификацију аналитичких елемената проблема, који су састављени из варијабли и индикатора. Варијабла представља ужи садржајни склоп, који је састављен из појединачних индикатора. Индикатори представљају аналитичка исходишта за проучавање разноврсних криза као што су природне и друге катастрофе, економске, војне, технолошке и друге кризе. Потсетник наводи нивое и индикаторе, који су заједнички већини криза.

I ниво: систематизовање конкретне кризе у одређени историјски, политички, географски и управно-системски контекст;

II ниво: успостављање временског оквира и опис кризе;

III ниво: разградња кризе на посебне ситуације односно тренутке који захтевају кризно одлучивање;

IV ниво: поновљен поглед на целу кризу у свој њеној комплексности односно употреба холистичког приступа.

За сваки ниво је опредељено више аналитичких термина, варијабли и индикатора, који представљају аналитичко упутство при проучавању појединих криза. При разумевању индикатора треба упозорити на њихову општу природу, тако да је могуће обезбедити употребу подсетника за анализирање различних криза. Такође мора бити јасно да све потенцијалне кризе неће бити могуће проучити са становишта свих постављених индикатора, пошто неке кризе једноставно неће бити довољно комплексне или пак доступност информација то једноставно не би омогућавала. С друге стране поједине кризе од аналитичара ће захтевати даљу специфичну разградњу постављених индикатора, будући да свака криза има поред наведених општих и заједничких црта, такође и сасвим посебне ситуационе карактеристике.

Поред поделе кризе и кризног управљања и свођења на различите нивое, могу се посебно успоставити аналитичке теме, које су управо тако разграђене на бројне варијабиле и индикаторе. Аналитичке теме могу обухватити превенцију и припрему за кризу, идентификацију актера кризног управљања и вођења, опажање кризе, кризно вођење и одлучивање, политичко-организациону сарадњу и конфликт, кризно комуницирање (прикупљање и обрада информација, технички системи за пренос информација, кризно комуницирање са јавностима и улога масовних медија у кризи и кризном управљању и вођењу), интернационализацију кризе, временске ефекте кризе, трошкове кризе, кризно управљање и вођење, те стицање искуства и знања. Практично ограничење броја аналитичких тема представља сама природа кризе, истраживачи интерес, доступност података и расположиво време за анализу кризе.

Поред тога потсетник са идентификованим степенима и аналитичким темама те припадајућим варијаблама и индикаторима омогућава пре свега

анализу кризе и њеног управљања и вођења *post festum* (након самог догађаја). Истраживања указују да би потсетник у ограниченом опсегу било могуће употребити такође *in situ*, односно на самом месту кризе. Анализирање криза и кризног управљања и вођења по поставкама из подсетника омогућава израду саопштења о управљању и вођењу у специфичним кризама, који заједно могу да креирају националну базу примера кризног управљања и вођења. Потсетник је обликован тако, да је на бази саопштења о различитим кризама могуће изводити пре свега квалитативна (у ограниченом опсегу такође и квантитативна) поређења садржинских склопова (аналитичких нивоа, варијабли и индикатора). Компаративне анализе ове врсте могу додатно помоћи посткризном учењу институција кризног управљања и вођења.

Све ово указује да истраживачки процес захтева примену различитих метода прикупљања и анализирања емпиријских података за израду студије случаја кризног вођења и управљања, па их је стога потребно идентификовати и анализирати. При анализи кризе и кризног управљања и вођења се јавља велики број примарних и секундарних извора, међу којима су најзначајнији: службени документи (записници са састанака, саопштења о чињеницама, дневници рада, укази, закључци органа, службена мишљења, анализе деловања система итд.), саопштења за јавност, објављене стручне анализе, стручни и научни чланци, новински чланци и саопштења на Интернету, у електронским (ТВ, радио) и штампаним медијима. Анализа садржаја наведених докумената је темељ за анализу кризног управљања и вођења. Изузетно корисну методу представља интервју са одговорним актерима кризног управљања и вођења, чије резултате треба употребити као садржинску допуну анализе горе наведених документарних извора. У том смислу је потребно нарочито нагласити непроцењиву вредност групних интервјуа с актерима кризног управљања и вођења, с чим је могуће заиста добити целовиту слику размера кризе, опажања кризе, односа међу актерима итд.

Поједини актери наине виде само парцијалну слику кризног управљања и вођења, тако да се при њиховом суочавању слика допуњава и изоштрава. Дескриптивна и упоредна метода су непогрешиве у пописивању, описивању и суочавању догађаја и процеса, значајних са становишта кризног управљања и вођења. Значајна метода је такође секундарна анализа статистичких податка, који се односе на кризу и њено решавање. За успешно испуњавање постављених циљева истраживања је значајно, да разлићите методе прикупљања податка и информација, њихова селекција и употреба, протичу на адекватно постављеним аналитичким нивоима, темама, варијаблама и индикаторима.

Ендемска природа модерне кризе садржински је по својим карактеристикама делом економска, социолошка и политичка. То указује да ће се све теже постизати сагласност кад је реч о препознавању, дефинисању и процењивању криза и њихових последица. Различите кризе могу бити производ различитих критичких

путања. Стари поредак је нарушен, а о новом треба да се преговара. Схватање да је криза први корак ка једној од многих будућих алтернатива, а да то где ће се у будућности стићи зависи макар делимично од одговора на кризу, суштински подиже значај кризног доношења одлука. То захтева доста економске и политичке вештине да би се криза од претње преобразила у прилику и предност.

6. Закључак

Управљање кризама постаје суштински и све значајнији задатак савременог друштва. Самом чињеницом да претставља озбиљну претњу структури економског, политичког или безбедносног система, који под притиском временских рокова и сложеним сигурносним условима захтева брзо доношење виталних одлука, управљање кризом подразумева стратешко познавање, предвиђање и контролисање неизвесних ситуација на свим нивоима. Технолошке револуције трансформисале су појмове времена и простора, тако да кризе и конфликти попримају интернационални карактер, док модели решавања садрже софистициране и интеграцијски повезане службе и системе. Сарадња постаје императив, размена информација и података услов успеха, док токови руковођења морају бити транспарентни како би се обезбедила пуна подршка јавности.

У либералној демократији јавне службе и њени промотери морају имати надзор над одвијањем кризе и размерама катастрофе, било у контексту економског, социјалног, политичког, правног или моралног поретка. Методологија руковођења кризама захтева пуно и перманентно ангажовање субјеката економског процеса, који компетентношћу, знањем и обученошћу гарантују да ће се кризно стање квалитетно и успешно превазићи. То значи да је успех гарантован јединственошћу тимског деловања, док вођа има улогу координатора који надзире развој свих пет стратешких фаза: уочавања кризе; доношења виталних одлука; смањивања неизвесности и доброг публицитета у јавности; правовременог и успешног окончања кризе; и, извођења поука као наслеђа планирања и обучавања за будуће кризе.

Кризе су потенцијални полигон за реформе јавних политика, јер свака лекција извучена из њеног трајања наука је генерацијама које долазе. Стари начин њиховог контролисања у времену технолошких и глобалних преображаја више није могућ. Рутине које су некада биле привилегија јавних служби, све више постају полуге у рукама грађана који медијским садржајима одређују смер и капацитет јавне пажње. Управљање кризама стога се све више сели у институционалне структуре које надзирући кризно стање, стварају и стратегију за њено превазилажење. Планирање криза је одговоран и важан процес: илузија је да ће оне нестати саме од себе – оне се морају предвиђати, контролисати и решавати.

7. Литература

1. Babbie, E. (1995). *The practice of social research* (7th ed.). Belmont, CA: Wadsworth.
2. Boin, A., 't Hart, P., Stern, E. i Sandelijus, B.(2010): *Politika upravljanja krizama*, Beograd:Službeni glasnik/Fakultet bezbednosti, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010.
3. Gottschalk, J.(2002), *Crisis management*, Oxford Capstone Publishing
4. Hood, C.: "The Risk Game and the Blame Game", *Government and Opposition*, Vol. 37, No. 1, 2002.
5. Кешетовић, Ж., (2008). *Кризни менаџмент*, Београд:Факултет безбедности/Службени гласник.
6. Killitn, L.M. (1956).*An Introduction to Methodological Problems of Field Studies in Disasters*. Washington, D. C.:NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES-NATIONAL RESEARCH COUNCIL.
7. Malešič, M., Prezelj, I., Kopač, E. i Groselj, K. (2004) "Opomnika za preučevanje krizneg upravljanja i vodenja" u Malešič, M. (ur.) *Krizno upravljanje in vodenje v Sloveniji izziv in priložnost*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
8. Милашиновић, С., Кешетовић, Ж., (2011) *Кризни менаџмент у историјској перспективи*, Београд: Криминалистичко-полицијска академија
9. Mitroff, I. (2000) *Managing Crises before they happen*, New York:AMACOM
10. Popper, K. (1973).*Logika naučnog otkrića*. Beograd:Nolit
11. Robert, B., and Lajtha, C. (2002). „A New Approach to Crisis Mangement“, *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol 10, No 4, 2002.
12. Ritchie, B.W.("Chaos, crises and disasters: a strategic approach to crisis management in the tourism industry", *Tourism Management* 25 (2004).
13. Stallings, R.A.,(2007). "Methodological Issues" in Rodríguez, H. Quarantelli, E.L., and Dynes, R.R. (eds) *Handbook of Disaster Research*, New York:Springer
14. Seeger, M. W., Ulmer, R. R., Novak, J. M., Sellnowp, T.:(2005) "Post-crisis discourse and organizational change, failure and renewal", *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 18 No. 1.

METHODOLOGICAL AND SOCIO-ECONOMIC CHALLENGES IN CRISES RESEARCH

Summary

The history of civilization actually represents continuous sequence of conflicts and periods of stability and peace, movements from radical to moderate currents, from barbarism to progress. With the emergence of global economic crisis, traditions of liberal thought have been seriously shaken since 2008, reason became a weak instrument before the onslaught of mega corporate companies eager for new profits and markets, undermining the objective norms of the dominant morality. Safety of the planet is jeopardized, hence crisis management became a part of potential disintegrational arsenal aimed at conquering of other

regions, markets and meanings. Disoriented and disillusioned people, seeking new footholds and value systems easily succumb to enforced “revolutions” that suppress the reason, emphasizing the conflict paradigm that with surgically precise methodology opens up space for mass manipulation, spreading spiritual crisis and social pathology. Thus, the XXI century society is in continuous state of uncertainty, breakdown, division and paranoia, which favors further expansion of violence and insecurity, and crisis management remains as one of the protection barriers for global security!